

ВПЛИВ РФ НА ЗАХІДНІ БАЛКАНИ

Анотація

В аналітичній записці розглянуто особливості впливу Росії на країни Західних Балкан (ЗБ), які знаходяться або знаходились донедавна за межами НАТО, зокрема, на Сербію, Боснію і Герцеговину, Македонію і Чорногорію. Окреслено регіональні особливості, визначено мету Росії, інструменти і засоби реалізації її балканської політики. Запропоновано висновки та рекомендації для зовнішньої політики України.

ВПЛИВ РФ НА ЗАХІДНІ БАЛКАНИ

Західні Балкани (ЗБ) – регіон з високим рівнем конфліктогенності. Мир в регіоні забезпечується впливом західних країн, як гарантів безпеки та дотримання мирних угод, присутністю міжнародних місій ЄС (EUFOR), НАТО (KFOR) та частковим зовнішнім управлінням (Боснія та Герцеговина). Парадигма мирного співіснування для ЗБ передбачає інтеграцію усіх Балканських країн до ЄС та максимальну євроатлантичну інтеграцію. Однак, через те, що внутрішнє примирення між конфліктуючими сторонами так і не відбулося, а мир забезпечується зовнішнім впливом, регіон залишається внутрішньо нестабільним та дуже вразливим для зовнішнього деструктивного втручання.

Окрім високого конфліктного потенціалу до чинників нестабільності на Балканах належать також слабкість державних інституцій та високий рівень організованої злочинності, як місцевої, так і міжнародної. Через ЗБ проходить «Балканський шлях»¹ – популярний маршрут торгівлі зброєю, людьми та транзиту героїну з Афганістану в Західну Європу. Злочинність

¹ Bribery and Corruption in the Western Balkans. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalinitiative.net/bribery-and-corruption-in-the-western-balkans/>

підживлюється високим рівнем корупції в регіоні. Корупція, в тому числі політична, сприяють проникненню організованої злочинності у державні інституції, що робить їх слабкими та вразливими до зовнішніх викликів. Окрім того, державна система, побудована на злочинних зв'язках та надходженні фінансових ресурсів від злочинних операцій, прагне відтворити сама себе, опираючись реформам, прикладом чого може бути вбивство сербського прем'єр-міністра – реформатора Зорана Джинджича в 2003 р.². У зв'язках з організованою злочинністю тією чи іншою мірою помічені практично всі політичні еліти ЗБ³.

Взявши на себе зобов'язання зі збереження миру в регіоні та його стабілізації, Захід надає підтримку країнам ЗБ, інтегруючи їх у свій безпековий простір, надаючи економічну та інституційну підтримку. Брюссель прагматично співпрацює з балканськими країнами та пропонує «стабілізацію» та «переваги можливого членства». Однак, така стратегія не вирішує першочергову проблему – прихований регіональний конфлікт, особливо в умовах його підживлення зовнішніми силами. Наратив співіснування в спільному європейському просторі, який просуває ЄС, не може переважити популярність ідей російської пропаганди для балканських православних слов'ян (сербів), тому популярність ЄС падає. Соціологічні опитування⁴ показують (лютий 2016 р.), що 67,2 % сербів підтримують тісніший союз з Росією, проти – 18,8 %. За вступ до ЄС сьогодні виступають 50,9 % та 38,8 % – проти. До НАТО ще гірше ставлення – лише 10,5 % за вступ і 80 % – проти.

Мета Росії – в коротко- та середньостроковій перспективі зупинити або призупинити європейську та євроатлантичну інтеграцію Західних Балкан, зберігти регіон у «сірій» безпековій зоні та максимізувати свою присутність

2 Steven Elrander. The World: Murder in Belgrade; Did Serbia's Leader Do the West's Bidding Too Well? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2003/03/16/weekinreview/the-world-murder-in-belgrade-did-serbia-s-leader-do-the-west-s-bidding-too-well.html>

3 Jonathan D. Heskett. Corruption in the Balkans: an examination of the ties between government and crime in several Southeast European countries. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA620452

4 Vreme. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1370309>

та свій вплив в регіоні. В довгостроковій перспективі це потрібно для реалізації російських проектів з постачання природного газу в Європу в обхід України. Незважаючи на те, що Росія змушена була відмовитись від проекту Південний потік, який мав проходити через ЗБ, Москва не відмовилась від самої мети – створення альтернативного південного газового коридору і реалізує її через проект Турецький потік та можливе його європейське продовження – Турецький потік-2. Західні Балкани є географічно зручним «входом» для спільних російсько-турецьких енергетичних проектів, тому для Росії важливо зберегти і політичні можливості для їх реалізації.

Росія відверто агітує Балканські країни проти вступу до НАТО та заохочує їх до тіснішої кооперації з ОДКБ. З країн ЗБ членами НАТО є Хорватія, Чорногорія та Албанія. Сербія офіційно заявляє, що не має наміру вступати до НАТО, хоч і розвиває потужну співпрацю з Альянсом⁵. Боснія і Герцеговина приєдналася до Плану дій щодо членства в НАТО ще в 2010 р., однак поки є занадто нестабільною та не готовою для отримання повного членства країною. А намірам Македонії приєднатися до НАТО протидіє Греція, висуваючи претензію щодо назви цієї країни, як історичного грецького спадку.

Економічний вплив Росія здійснює переважно через енергетичний сектор, займаючи або монопольні (Сербія та Боснія і Герцеговина), або домінуючі (Чорногорія, Македонія) позиції в енергетиці країн ЗБ. Однак, за загальними показниками економічної співпраці з країнами Західних Балкан Росія сильно поступається ЄС.

Зовнішня торгівля Сербії, Македонії, Чорногорії та Боснії і Герцеговини з ЄС та Росією 2015 р. % від загального показника	ЄС	Росія
Сербія ⁶	63.9 %	7.8 %

5 Відносини НАТО із Сербією. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50100.htm

6 European Union, Trade in goods with Serbia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/august/tradoc_140028.pdf

Македонія ⁷	71.9 %	1.2 %
Чорногорія ⁸	40.6%	--- (менше 0,5%)
Боснія і Герцеговина ⁹	84.5 %	2.8%

Москва активно протиставляє свої підходи політиці Заходу, однак не пропонує ніяких альтернативних шляхів примирення та співіснування балканських народів. Політика Кремля в країнах ЗБ спрямована на поляризацію сторін та збільшення рівня конфліктогенності. Для зміцнення свого впливу в регіоні ЗБ РФ використовує наступні наративи: панславізм, православ'я та історично «особливі відносини» між Росією та слов'янськими народами на Балканах; антизахідний дискурс, що спирається на міф про «ненависть» Заходу до православних слов'янських балканських народів. Головні тези прості: Росію та південних слов'ян (сербів, чорногорців, македонців) пов'язують особливі відносини, і лише Росія дбає про їхні інтереси, натомість Захід стає на бік албанців, боснійських мусульман, хорватів.

Інструменти та засоби російської політики в регіоні ЗБ включають в себе проросійську та антизахідну пропаганду, агітацію та підкуп балканських політиків, організацію та підготовку провокацій, в т.ч. замахів на політиків, організацію державних переворотів.

Західні держави загалом розуміють суть російської політики на Балканах. Так, 10 березня 2017 р. під час обговорення на засіданні Європейської Ради ситуації на Балканах прем'єр-міністр Британії Тереза Мей чітко заявила, що йдеться саме про Росію та її дії у регіоні¹⁰. Про рівень занепокоєння ЄС ситуацією на Балканах свідчать заяви Верховного

⁷ European Union, Trade in goods with For.JRep.Macedonia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113381.pdf

⁸ European Union, Trade in goods with Montenegro. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/august/tradoc_140030.pdf

⁹ European Union, Trade in goods with Bosnia-Herzegovina. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113358.pdf

¹⁰ EU leaders voice fears over 'fragile Balkans situation' as Theresa May vows to counter Russia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/eu-leaders-fragile-balkans-theresa-may-russia-counter-uk-council-summit-nato-troops-europe-a7622366.html>

представника з закордонних справ Федеріки Могеріні, яка на початку березня відвідала країни регіону. Закликавши лідерів ЄС підтвердити європейську перспективу для Західних Балкан, Могеріні попередила, що «Балкани легко можуть перетворитися на одну з шахових дошок у грі великих держав»¹¹.

Серед політичних сил при владі в країнах ЗБ немає однозначно проросійських сил. Уряди намагаються проводити збалансовану політику, послаблюючи російський тиск та зберігаючи прозахідний вектор розвитку. Прикладом такого балансування є Чорногорія, яка вже приєдналася до НАТО та прагне зберегти добрі відносини з Росією та Сербією, влада якої у 2011 р. відмовила Росії у приєднання до т.зв. нормалізаційних переговорів навколо Косова¹² та виступила за передачу всієї повноти врегулювання з ООН до ЄС, а в 2013 р. підписала Декларацію про стратегічне партнерство між Республікою Сербською та Російською Федерацією¹³. Парламентські вибори в 2016 р. та президентські в 2017 р. показали невисокий рівень підтримки як лідера ультраправої Сербської радикальної партії (СРП)¹⁴ Воїслава Шешеля, так і самої СРП, яка позиціонує себе як єдину альтернативу проєвропейським політичним силам в Сербії.

Росія, не обмежена ціннісними західними рамками, отримує перевагу в регіоні ЗБ через можливість приймати швидкі рішення та діяти гнучко – підкупом та провокаціями. Перемога проросійських сил на виборах – бажана, однак не критична необхідність для Росії на теперішньому етапі. Кремль співпрацює і з місцевими політичними елітами, підживлюючи авторитарні амбіції лідерів, і з аутсайдерами політичних перегонів, використовуючи їх для створення потрібного політичного ландшафту. Свої зусилля Москва спрямовує на поступову радикалізацію суспільств країн регіону, відповідно,

11 Дарія Гайдай. Новий балканський розклад: ЄС втрачає, Росія здобуває. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/publications/noviy-balkanskiy-rozklad-jes-vtrachaje-rosiya-zdobuvaje-404608.html>

12 Dimitar Bechev. Is Russia Winning in Serbia? Maybe, But Not for the Reasons You Think. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/is-russia-winning-in-serbia-maybe-but-not-for-the-reasons-you-think>

13 Декларация о стратегическом партнёрстве между Российской Федерацией и Республикой Сербией. 24 мая 2013 года <http://kremlin.ru/supplement/1461>

14 19-21 березня ц.р. депутати СРП відвідали Крим (Мілован Бойіч, Дубравко Бойіч и член головної колегії СРП Александар Шешель).

дуже інтенсивна робота ведеться в середовищі націоналістично та радикально налаштованої молоді з метою підготовки її до силових акцій масового та індивідуального характеру. Основні організаційні контакти для налагодження співробітництва відбуваються на рівні чиновників та політиків середньої ланки, колишніх учасників бойових дій, учасників патріотичних організацій тощо. Особливої уваги та опрацювання потребує тема контактів між учасниками бойових дій на території колишньої Югославії¹⁵. Окрім свідчень про участь росіян – учасників війни в Югославії та у бойових діях на території України, відомі також випадки такої участі з числа радикалів з країн ЗБ, також відомо про присутність сербських націоналістів в Криму в період окупації півострова РФ та їхню готовність брати участь в бойових діях на боці ЗС РФ.

Через відсутність системної роботи з боку України з діаспорою балканських країн та українською діаспорою в регіоні ЗБ, цю сферу монополізує Росія, наповнюючи її наративами слов'янської православної єдності. Зокрема, в Україні діє та розвиває мережу Сербська община «Светі Сава»¹⁶ (м. Дніпро), заснована Драганом Станоєвичем, який позиціонує себе одним з лідерів Всесвітньої сербської діаспори. Сербська община «Светі Сава» в своїй діяльності пов'язана з російською організацією «Косовский Фронт»¹⁷, яка заснована російськими громадянами, що брали участь у балканських війнах, а також підтримують терористичну діяльність бойовиків так званих «ЛНР-ДНР».

Високий рівень корупції, в тому числі серед політиків, сприяє закріпленню російського впливу на ЗБ. Більш успішною російська політика є там, де поєднується слов'янсько-православне суспільство зі слабкими демократичними інститутами та дефіцитом реформ на шляху до європейської інтеграції. Однак, попри спільні риси та подібні методи утвердження впливу

15 Кучеренко Мария. Боснийский дневник Игоря Г.: путь Гиркина к русско-украинской войне. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politcom.org.ua/?p=11979>

16 Сербская община «Свети-Сава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sveti-sava.dp.ua/>

17 Косовский фронт. Всероссийское общественное движение. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kosovo-front.ru/organizacii,_podderzhavshie_kosovs

з боку Росії, кожна країна ЗБ має свої особливості, а тому доцільно розглянути останні випадки загострення внутрішньополітичної ситуації в Сербії, Македонії, Чорногорії та Боснії і Герцеговині та роль Росії в кожному конкретному випадку.

Сьогоднішня *Сербія* фактично балансує між ЄС та Росією. З одного боку, близькість до ЄС, тісні економічні зв'язки та проєвропейські настрої значної частини суспільства стимулюють сербську політичну еліту до руху на шляху європейської інтеграції. Водночас, економічна присутність Росії в Сербії, потужний вплив Москви на радикально налаштовані верстви сербського суспільства, особливості православно-слов'янського соціокультурного середовища та риси, притаманні сербській політичній еліті – все це зумовлює значне тяжіння Сербії в сторону Росії. Сербське суспільство схильне до патерналізму та в своїй більшості не вважає демократію найкращою формою правління (прихильниками демократичної форми правління є не більше 30% сербів¹⁸). Це зумовлює складність впровадження реформ та зберігає слабкість демократичних інституцій. Сьогоднішній президент, колишній прем'єр-міністр Сербії, Александр Вучич тяжіє до впровадження культу особистості, збереження і посилення політичної залежності судової гілки влади, збереження не прозорої фінансової системи та посилення свого впливу на парламент, державні структури безпеки. Тому він очевидно продовжить політику балансування Сербії між Росією та ЄС та відкладатиме впровадження необхідних для країни реформ. Це призведе до погіршення економічної ситуації, поступового наростання внутрішнього невдоволення та напруги в сербському суспільстві і може бути використано зовнішніми силами для здійснення провокацій та розв'язання конфлікту.

Сприятливим ґрунтом поширення російського впливу в Сербії є слов'янсько-православна культурна традиція та штучний наратив

18 Jelena Milić. The Russification of Serbia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pasos.org/wp-content/uploads/2014/09/Rusifikacija.pdf>

позитивного партнерства, який вибудовується на тезі про те, що до православних слов'ян (зокрема, сербів) в Кремлі «прислухаються», «поважають» та «підтримують». Москва не втомлюється нагадувати сербам про поразку у війні після розпаду Югославії, про бомбардування сербських об'єктів НАТО, про відокремлення Косово і постійно підкреслює незмінність російської «братньої» підтримки в цьому питанні. Проявами такої «підтримки» є причетність Росії до провокаційного потягу «Косово – це Сербія», вето Росії в 2015 р. на проект резолюції РБ ООН щодо засудження масового вбивства в 1995 році в Сребрениці, як акту геноциду; перешкоджання членству Косово в ЮНЕСКО.

Проблема Косово є окремим чинником дестабілізації в регіоні ЗБ загалом, а Сербії зокрема. Відокремлення краю стало для Москви приводом для виправдання та обґрунтування своєї політики реваншизму та анексії, зокрема, Криму. Для будь-якої сербської влади відмова від Косово означатиме політичний програш який нічим не зможе бути компенсований, тим більше віддаленими перспективами приєднання до ЄС.

Проблема Косово – дуже чутливе питання як для внутрішньосербської політики, так і у відносинах з ЄС, чим сповна користується Росія. Москва причетна до організації провокації з потягом «Косово – це Сербія», яка разом з арештом за сербським запитом Рамуша Харадіная (політика та одного з колишніх командирів Армії визволення Косово) мало не коштувала Сербії зриву перемовин в Брюсселі між Приштиною та Белградом щодо імплементації т.зв. «Брюссельської угоди», або Угоди про нормалізацію відносин між Сербією та Косово (своєрідний план врегулювання конфлікту та умова подальшого просування Сербії на шляху євроінтеграції). Ще більше ситуація загострилася після заяв косовської влади про створення власної армії. Росія не має впливу на політику Албанії та Косово, однак використовує агресивну риторику косовських та албанських лідерів в своїй пропаганді та запевняє сербів у незмінності підтримки, наголошуючи на готовності оновити сербські збройні сили та розвивати співпрацю в оборонній сфері.

Показово, що за тиждень до президентських виборів А. Вучич зустрічався з В. Путіним і за результатами цієї зустрічі було оголошено про те, що Росія безкоштовно передасть Сербії шість літаків МіГ-29, 30 танків Т-72 С, 30 БРДМ-2 та два дивізіони ЗРК «Бук».

Безпосередньо в Сербії Москва діє через розгалужену мережу організацій та агентів, яка просуває різні аспекти сербсько-російських відносин – Центр Євроатлантичних досліджень в Белграді нарахував 109 таких структур, включаючи російські фонди та проросійських депутатів сербського парламенту¹⁹. Серед найбільш активних суто російських організацій можна назвати Фонд Святого Олександра Невського (Белград), медіацентр «Русский Экспресс», сербське відділення Міжнародного суспільного фонду єдності православних народів, Балканське казач'є військо, сербське відділення Всеросійського мотоклубу «Нічні вовки». Іншим інструментом російського впливу в Сербії та регіоні загалом є медіа, зокрема Russia Today (RT/Sputnik Srbija), газети – Ruska Reč, Rusija i Srbija та інші. Незважаючи на те, що присутність російських медіа статистично незначна, ефект її діяльності досить високий та може вважатися успішним проектом Москви²⁰.

Центром координації російського впливу на Балканах та ведення розвідки вважається Російсько-сербський гуманітарний центр (РСГЦ) в місті Ніш, створений в 2012 р. під егідою МНС Росії та МВС Сербії. На думку Єлени Міліч, директора Центру євроатлантичних досліджень в Белграді²¹, цей Центр підриває європейську інтеграцію Сербії, оскільки перешкоджає створенню адекватної державної інфраструктури та прийняття закону про реагування в надзвичайних ситуаціях згідно зобов'язань Сербії в рамках її євроінтеграційної політики. Сербія, Чорногорія та Македонія є учасниками

19 Eyes wide shut. Strengthening of Russian soft power in Serbia: goals, instruments, and effects. Study of the Center for Euro-Atlantic Studies. May 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // https://www.ceas-serbia.org/images/publikacije/CEAS_Studija_-_C5%A0irom_zatvorenih_o%C4%8Diju__ENG.pdf

20 Jaroslaw Wisniewski. Russia's communication strategy and the EU: Why Moscow is winning the battle for soft power in Serbia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2016/04/15/russias-communication-strategy-and-the-eu-why-moscow-is-winning-the-battle-for-soft-power-in-serbia/>

21 Юлия Петровская. Негуманитарные амбиции Москвы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.svoboda.org/a/27754148.html>

Цивільного механізму ЄС – функціональної системи ліквідації наслідків стихійних лих та реагування на надзвичайні ситуації. Оскільки одна з головних вимог для потенційних кандидатів на вступ до ЄС – уникати створення дублюючих механізмів, Сербія не може сприяти перетворенню РСГЦ на регіональний координаційний центр, як того прагне Росія. Влада Сербії також не наважується на задоволення вимоги Росії – надати працівникам Центру дипломатичний імунітет та свободу пересування на зразок того, що має персонал НАТО на території Сербії²².

Таким чином, незважаючи на тиск з боку Москви, сербська влада прагне мінімізувати негативний вплив від своїх відносин з Росією на стосунки з сусідами та з державами ЄС і НАТО. Прикладом різкої реакції з боку Белграда на російські дії є ситуація з залученням російськими спецслужбами сербських націоналістів до спроби державного перевороту в Чорногорії в жовтні 2016 р. Для залагодження кризи у відносинах Сербії та Росії до Белграда 27 жовтня 2016 р. здійснив незапланований візит секретар Ради безпеки РФ Н. Патрушев.

В *Чорногорії*, починаючи з 2014 р. – часу її приєднання до антиросійських санкцій ЄС, Росія розгорнула кампанію з внутрішньої дестабілізації. До більш активних дій Москва перейшла після рішення НАТО в грудні 2015 р. щодо приєднання Чорногорії до Альянсу. Кремль поглибив політичні зв'язки з проросійськими силами в Чорногорії (між чорногорськими партіями – Демократичною народною партією та Соціалістичною народною партією та «Єдиной Россией» підписана «Ловченська декларація»²³ – травень, 2016 р.) та активізував радикальні сили і медіа ресурси для антизахідної та антиурядової кампанії. Кульмінацією дестабілізаційної політики стала спроба державного перевороту після парламентських виборів у жовтні 2016 р. на яких перемогли прозахідні сили – Демократична партія соціалістів. Прем'єр-міністр Чорногорії Міло

²² Проект відповідного договору підготовлений ще в 2014 році.

²³ Передбачає спільну боротьбу за створення союзу нейтральних держав Південно-Східної Європи – Македонії, Сербії, Боснії і Герцеговини, Чорногорії, які мають відмовитися від вступу в НАТО та вимагати повернення Косово Сербії.

Джукановіч звинуватив проросійську опозицію в безпосередній причетності до сценарію змови. А 15 лютого ц.р. на вимогу Генеральної прокуратури Чорногорії парламент проголосував за позбавлення імунітету лідерів опозиції – Андрія Мандіча та Мілана Кнезевича. Їм висунуто звинувачення в організації та підготовці злочинів проти конституційного ладу та безпеки Чорногорії. Окрім цього Прокуратура Чорногорії підготувала документи для вимоги екстрадиції Едуарда Шишмакова²⁴, російського шпигуна, якого звинувачують в організації перевороту²⁵, що мав перешкодити вступу держави до НАТО в травні ц.р.

На прикладі контактів, які вибудовує російська сторона з представниками чорногорських політичних кіл, можна зробити висновок щодо того, що Кремль веде також активну роботу з мусульманським населенням Західних Балкан²⁶. З огляду на зростання терористичної загрози з боку ісламських радикалів та ризику для Балкан, як традиційні внутрішні, так і нові, пов'язані з кризою мігрантів з мусульманських країн, питання уваги Москви до мусульман ЗБ повинно бути додатково вивчене.

В *Македонії* вже другий рік триває політична та інституційна криза, яка однак має перспективу завершитися, оскільки президент Македонії Георге Іванов 17 травня ц.р. надав Зорану Заєву, лідеру лівої партії SDSM, мандат для формування нового уряду на основі нової більшості, яка включає в себе як македонські, так і етнічно албанські партії. Він мав це зробити ще 1 березня, однак правляча партія Македонії (VMRO-DPMNE) через небажання втратити владу активізувала націоналістичну риторику та націоналістичні

24 Е. Шишмаков в 2014 р. був заступником військового аташе в Польщі, але був висланий з країни за шпигунство на користь Росії.

25 Переворот та замах на вбивство готувався за участю групи сербських громадян. В керівництві цією групою звинуватили главу сербської жандармерії в 2009-2013 рр. Братислава Дікіча та лідера радикальної організації Сербські вовки Александра Сінджеліча. Прокуратура Чорногорії заявила, що терористи планували викрадення прем'єр-міністра країни Міло Джукановіча. Також планувався штурм і захоплення будівлі парламенту та розстріл проросійського мітингу, що в цей час проходив перед парламентом. Директор управління поліції Чорногорії заявив, що планувалися напади на представників органів державної влади та на високопосадовців.

26 Зустрічі Президента товариства російсько-сербсько-чорногорської дружби "Славянський мост" Любомира Радіновича та зустрічі чорногорських політиків з представниками Чеченської Республіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slavdusha.ru/slav-most/39-slav-most/1107-vstrecha-lyubomira-radinovicha-s-magomedom-daudovym> ; <http://slavdusha.ru/slav-most/39-slav-most/936-vstrecha-lyubomira-radinovicha-s-kakievym-said-magomedom-shamaevichem>

сили, кульмінацією чого став штурм парламенту Македонії 27 квітня ц.р. демонстрантами від провладної партії та напад на представників опозиції²⁷. Застереження Г. Іванова та його політичних однодумців базуються на тому, що програма нової македонсько-албанської коаліції містить «албанську платформу» та передбачає федералізацію Македонії, перегляд архітектури влади та навіть державної символіки, що в сумі веде до підризу конституційних основ та дезінтеграції країни²⁸. Згідно з заявою президента Македонії, прийняти рішення про надання Заєву мандату на формування уряду йому допомогло письмове зобов'язання, яке взяла на себе нова парламентська більшість, – не вчиняти дій, які б були спрямовані на підризу конституційного устрою або суверенітету Македонії.

Для Росії македонська політична криза стала зручним приводом підсилити протиріччя в країні. Москва підтримує Г. Іванова²⁹ та Н. Груєвського (прем'єр-міністра), зайнявши позицію захисника слов'янського православного македонського народу перед лицем албанської загрози. Міністерство закордонних справ РФ виступило з двома заявами 2 і 3 березня ц.р. щодо політичної суперечки в Македонії, в яких стверджує, що: 1) македонська політична криза спровокована зовнішнім втручанням з боку західних країн; 2) македонцям намагаються нав'язати «албанську платформу» (ідея Великої Албанії, що передбачає територіальні претензії щодо великих районів Чорногорії, Сербії, Македонії та Греції); 3) висловлюється тривога з приводу залучення Косово в кризові політичні процеси та щодо того, що ситуація загрожує македонській державності та стабільності на Балканах в цілому.

27 Эрман Георгий. Кремль подталкивает Македонию к гражданской войне. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.liga.net/opinion/331010_kreml-podtalkivaet-makedoniyu-k-grazhdanskoj-voyne.htm

28 Підгрунтя для виникнення міжетнічної ворожнечі в Македонії достатньо — 25% населення країни — етнічні албанці, які за Охридською угодою 2001 р. отримали більше національних та культурних прав. Македонська опозиція, яка претендує на перейняття влади, складається з македонських та албанських партій, а в її програмі передбачено надання державного статусу албанській мові, до чого закликав Скоп'є лідер Албанії Едіа Рама в грудні 2016 р.

29 24 травня ц.р. Г.Іванов відвідав Москву, де провів переговори з В.Путіним та отримав премію ім. Святійшого патріарха Алексія II, яку йому присудив Міжнародний громадський фонд єдності православних народів.

(https://www.1tv.ru/news/2017-05-24/325812-v_moskve_proshli_peregovory_prezidentov_rossii_i_makedonii_vladimira_putina_i_gerge_ivanova)

Таким чином, не будучи формально причетними до виникнення політичної суперечки в Македонії, Росія використовує протиріччя регіону, зокрема, албанський чинник, для провокування та розпалювання міжетнічної ворожнечі в Македонії зокрема, та в регіоні загалом.

Дуже нестабільною та піддатливою зовнішньому впливу є *Боснія і Герцеговина (БіГ)*. Росія відкрито наполягає на завершенні місії Високого Представника в Боснії та Герцеговині (згідно Дейтонських угод) та закриття його офісу³⁰ та надає всебічну підтримку Мілораду Додіку,³¹ президенту Республіки Сербської (РС – частини БіГ), у його провокативних націоналістичних діях, що порушують Дейтонські угоди. Ціль Росії – вихід РС зі складу БіГ, що спровокує масштабну кризу та конфлікт в регіоні. М. Додік систематично заявляє про намір проводити різноманітні референдуми – щодо членства в НАТО, щодо недовіри правоохоронній системі БіГ тощо. Ці референдуми не були проведені, однак, підготовка до них слугувала потужним чинником нагнітання радикальних настроїв в БіГ і регіоні загалом. Яскравою провокацією, ініційованою М. Додіком, був незаконний референдум 25 вересня 2016 р. на якому більшість населення РС проголосувало за встановлення дати святкування Дня РС³². Напередодні референдуму, 22 вересня у Москві М. Додік мав особисту зустріч з В. Путіним та заручився підтримкою. Про визнання результатів референдуму пізніше заявив заступник директора департаменту інформації і преси МЗС РФ Олександр Бікантов, який у 2015 р. розлого висловився також і щодо референдуму про недовіру системі правосуддя БіГ³³.

Питання референдуму у РС викликало конфлікт у середині БіГ, критику балканських (включаючи Сербію) та західних країн з огляду на

30 Выступление и ответы на вопросы Министра иностранных дел России С.В.Лаврова в ходе лекции для высшего офицерского состава Академии Генштаба, Москва, 23 марта 2017 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mid.ru/web/guest/meropriyatiya_s_uchastiem_ministra/-/asset_publisher/xK1BhB2bUjd3/content/id/2702537

31 Президент Республіки Сербської Милорад Додік: "Западу нужны марионетки". [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://expert.ru/2016/10/12/intervyu-s-prezidentom-respubliki-serbskoj-miloradom-dodikom/>

32 У листопаді 2015 р. Конституційний суд БіГ визнав неконституційною частину закону РС про свята РС, у тому числі й Дня Республіки.

33 МИД РФ: проблему предвзятости правосудия БиГ к сербам решит диалог. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ria.ru/world/20150723/1144278255.html>

перспективи вступу БіГ до ЄС та неприпустимості перегляду кордонів у Європі³⁴. Така систематична політика керівництва РС щодо ініціювання та проведення референдумів може свідчити про підготовку до проведення референдуму про вихід Республіки Сербської зі складу БіГ.

ВИСНОВКИ

- Найбільш вразливими для внутрішніх викликів та зовнішнього впливу в регіоні ЗБ є Боснія і Герцеговина, Сербія (включно з Косово), Македонія та Чорногорія. Чинниками вразливості та нестабільності є слабкість демократичних державних інституцій, корупція, присутність організованої злочинності, недостатній рівень економічного добробуту населення.
- Росія виявляє сильний інтерес до Західних Балкан в цілому, прагнучи зберегти можливості впливати на політичні процеси в регіоні. Головним завданням для Москви є перешкоджання інтеграції регіону до ЄС та НАТО. Не маючи можливості конкурувати з Заходом в економічному та інституційному плані, Москва обирає стратегію політичної дестабілізації регіону.
- Найбільш сприятливим для російського дестабілізаційного впливу є православно-слов'янські суспільства ЗБ зі слабкими демократичними інституціями та високим рівнем корупції. Москва не контролює жодну з країн ЗБ на найвищому політичному рівні і не має наразі можливості утвердити такий контроль. Однак, Кремль володіє достатніми ресурсами та інструментами для підтримання впливу в середовищі радикально настроєних суспільних груп.

34 Протівники референдуму порівнюють його з рішенням 1992 р., що спровокувало громадянську війну, і вважають це волевиявлення репетицією можливого референдуму з проголошення самостійності Республіки Сербської. Так у ЄС побоюються, що сербське населення БіГ може вдатися до непередбачуваних дій, що дестабілізують ситуацію в країні. (Ambassadors of the PIC SB on the referendum in Republika Srpska <https://europeanwesternbalkans.com/2016/08/30/ambassadors-of-the-pic-sb-on-the-referendum-in-republika-srpska/>)

- Інструментами та агентами впливу Росії в країнах ЗБ є політики та партії з антизахідними позиціями, проросійські чиновники, православна церква, медіа, громадяни з радикальними поглядами, місцеві неурядові об'єднання та організації, російські організації різного виду діяльності. Мережа російського впливу оформлена інституційно, однак виняткову роль в її дієвості відіграють окремі особи, носії російського шовіністичного світогляду.
- В найближчому майбутньому головні зусилля агентів впливу Кремля будуть зосереджені на створенні кризових ситуацій в Боснії і Герцеговині з метою прийняття в Республіці Сербській рішення про вихід зі складу БіГ (з попереднім референдумом), на провокації конфлікту між косовськими албанцями та сербами в Сербії та між албанцями і македонцями в Македонії. Приєднання Чорногорії до НАТО суттєво знизило ризик російського дестабілізаційного впливу для країни, однак, слід очікувати провокацій в 2018 р. під час президентських виборів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Україні доцільно вивчати досвід країн Західних Балкан в частині інституційної трансформації та проведення реформ в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції з урахуванням високого конфліктного потенціалу та російського дестабілізаційного впливу. Відповідно, необхідно, де це можливо, посилити дипломатичні представництва України в регіоні.
- Розглянути можливість посилення співробітництва з країнами ЗБ — членами НАТО в частині обміну військовим досвідом, в частині протидії російській інформаційній агресії та обміну досвідом антитерористичної діяльності.

- Сприяти обміну експертним досвідом щодо перспектив регіональної та європейської безпеки, посилення стійкості в умовах підвищених зовнішніх загроз, зниження внутрішнього конфліктного потенціалу. Україні може бути корисним досвід країн ЗБ у сферах пост-конфліктного врегулювання та попередження зовнішніх провокацій.
- Сприяти зміцненню міжлюдських контактів між Україною та Західними Балканами: культурних, правозахисних, освітніх тощо.
- Розцінювати як потенційно небезпечну для України діяльність осіб, що мають зв'язок з Балканами та відстоюють російські наративи слов'янської єдності. Відслідковувати діяльність організацій такого спрямування на території України. Перешкоджати можливим контактам українських молодіжних організацій з парамілітарними молодіжними організаціями Балканських країн, вести роз'яснювальну роботу з молоддю щодо безпеки залучення до злочинної діяльності.

Центр досліджень проблем Російської Федерації,

О. В. Снігур